

STELLAN BOJERUD:

Vem vill bli Sveriges Gambetta?

Gambettas ingripande under fransk-tyska kriget 1870–71 ledde till ett helt meningslöst dödande av otillräckligt utbildade och utrustade fransmän vilket upprörde den högst professionelle von Moltke. Det var just de franska oppositionspolitiker som konsekvent röstade mot alla försvarsanslag som krävde att kriget skulle fortsättas till det yttersta.

Hjalmar Branting och Vilhelm Moberg är exempel på svenskar som propagerat för minskat försvar och då kriget kom agiterade för motsatsen. Låt kulturpersonligheter och opinionsbildare ha sin intellektuella frihet att marknadsföra den uppfattning som för tillfället ligger dem om hjärtat men slå dövrat till, uppmanar författaren.

Major Stellan Bojerud är forskare vid Militärhögskolan.

En bekant påpekade härförleden att man i Panthéon i Paris bland alla andra kvarlevor av Frankrikes stormän även i en spritfylld glasburk förvarar den hjärna, som den framstående advokaten och politikern Léon Michel Gambetta i sin livstid använde sig av. Om så är fallet eller ej spelar i det fortsatta inte någon roll, liksom inte heller om hans hjärta finns kvar i födelseorten Cahors, där det 1891 murades in i ett minnesmärke över den store mannen. Ej heller spelar det någon roll om monumenten i Cahors och på Place du Caroussel i Paris finns kvar eller ej. Det som räknas är vad Léon Michel Gambetta faktiskt uträttade och det var inte lite.

Namnet Léon Gambetta är sannolikt helt obekant för de flesta svenskar. Andra förknippar Gambetta med det Fransk-Tyska kriget 1870-71 och hur denne med luftballong flydde ur det belägrade Paris för att i Sydfrankrike elda massorna till motstånd och med hårdföra metoder improvisera fram härar, som sändes mot de tyska trupperna. En verklig krigshjälte och förtjänt att höljas med ära.

Gambetta var onekligen en stor organisatorisk talang och hans energi och viljekraft var imponerande. Sedan han flytt ur Paris blev han först inrikesminister, sedan krigsminister och i verkligheten närmast militärdiktator i den av tyskarna icke ockuperade delen av Frankrike. Med stöd av en lika energisk och hängiven medarbetare, bergsingenjören Charles Louis de Saules de Freycinet, drev han igenom att ett lån om 250 miljoner francs – dåför tiden en närmast våldsam summa pengar – upptogs hos brittiska kapitalister och att alla män mellan 21 och 40 år tvångsinkallades till krigstjänst. I rask takt upp-

sattes — utöver de tidigare existerande — inte färre än fem arméer, vilka sammansatta av i huvudsak oövad och bristfälligt utrustad personal under befäl av oerfarna och i många fall helt utbildade ledare, blev i grunden slagna av de välutbildade och krigserfarna tyska trupperna. Således behövdes det mer kött att mala ner i kvarnen varför Frankrike finkammades på män, denna gång upp till 46 års ålder. Utgången blev likväl det oundvikliga nederlaget och Gambettas egna — i allmänhet

Yrkesmilitären von Moltke kunde inte förstå hur en nation på detta sätt kunde gödsla med blomman av sin manliga befolkning.

helt opåkallade — ingripanden i krigsledningen bidrog dessutom i beaktansvärd mån till att vålla fransmännen onödiga förluster.

Ännu efter Paris kapitulation krävde Gambetta "une guerre à outrance" d v s att kriget skulle fortsätta till sista man och hans motvilja mot det sedermera ingångna vapenstilleståndet resulterade i att han egenmäktigt utfärdade ett dekret för att ur nationalförsamlingen utestänga fredsvännerna. Då regeringen emellertid förklarade detta dekret olagligt, fick Gambetta avgå.

Men Gambetta blev trots allt en högt ärad man — en fighter som inte ville ge upp även då "loppet var kört" och trots att hans undersåtar måste betala ett mycket högt pris i mänskligt lidande.

I en analys över det Fransk-Tyska kriget 1870-71 sade den tyske fältmarskalcken Helmuth von Moltke (d:ä) att det mest motbjudande i detta krig var hur

otillräckligt utbildade och utrustade horder av franska män, som dragits från arbete, hustru och barn, sänts ut för att slaktas av de i alla avseenden professionellt överlägsna tyska trupperna. Den filosofiskt och analytiskt lagde yrkesmilitären von Moltke kunde inte förstå hur en nation på detta sätt kunde gödsla med blomman av sin manliga befolkning.

Von Moltke gjorde sig här till talesman för den militära professionalismens innersta väsen, kontrollen över våldsanvändningen och den på yrkesskicklighet grundade förmågan att se flera steg framåt. Likt en skicklig schackspelare — som har oturen att förlora — vet den erfarne fältherren när det är dags att ge upp ett förlorat parti. Även segraren kan längta efter att få avbryta ett parti vars utgång endast blivit en fråga om tid och meningslösa offer till sista bonden.

I ett brev den 23 november 1870 skriver Moltke bl a: "Men huvudsumman är att en väpnad människomassa icke är på långt när detsamma som en armé och att det är ett barbari att föra dem i striden. Kriget blir allt mer förbittrat och hatfullt. Ingen kan starkare längta efter freden än jag" och en månad senare, den 22 december, skriver han: "Endast advokaternas skräckvälde är väl i stånd att driva samman dylika härar och utsätta dem, illa organiserade och utan träng som de är, för den kalla väderleken, till och med utan ambulanser och läkare. De olyckliga människorna! Med all sin fosterlandskärlek, med all sin tapperhet förmå de icke motstå våra fast hopfogade tappra trupper; bivackernas elände decimerar dem skoningslöst och de sårade ligga i hundratal vid vägarna utan hjälp . . ."

Det var en egendomlig ödets skickelse

Vem vill bli Sveriges Gambetta?

att just de franska oppositionspolitiker, som konsekvent röstat mot alla försvarsanslag blev just de som krävde att kriget skulle fortsättas till det yttersta – och i avsaknad på de resurser de själva före kriget förnekat nationen. Samma människor, som talat om att "organisationen för kriget var en brottslig villfarelse" och att Frankrike borde visa vägen till avrustning och föra öppenhetens och självförsakens politik blev i avgörandets stund de största och mest aggressiva krigshetsarna. Lika förvånande kan det synas att fredslängtan och moderation explicit uttrycktes av den gamle danskfödde, preussiske fältmarskalken.

von Melsted och Ossiännilsson

En kring sekelskiftet i Sverige verksam antimilitarist var den dåförtiden mycket kände advokaten och författaren Henning von Melsted. Denne hade en mycket radikal inställning och ivrade under en följd av år bl a för isolerad svensk avrustning och att landet istället skulle sätta sin tro till internationella skiljedomsförfaranden. Hösten 1914 bör därför följande tidningsnotis ha föranlett en och annan läsare att sätta morgonkaffet i vrångstruppen: "Hr Henning von Melsted inkom för ett par dagar sedan med ansökan till lantförsvarsdepartementet att varda såsom frivillig införlivad med den mobiliserade värnpliktsarmén."

von Melsted var inte ensam om denna typ av intellektuell helomvändning. Författaren Karl Gustav Ossiännilsson – av Fabian Månsson 1902 rekryterad till Socialdemokratiska Ungdomsförbundet och en tid dess förbundsordförande – hade kring sekelskiftet utmärkt sig bl a för

antimilitära skrivelser såsom t ex "Militär!" (Socialdemokratiska Ungdomsförbundets agitationsskrift nr 2) som utkom 1907. Hösten 1914 anmälde han sig frivilligt som landstormsman och skrev "När klockorna klämta", ett säreget, förhållande epos över den förträffliga landstormen och betydelsen av uppoffringar till det nationella försvarets fromma samt "Kung Karl den unge hjälte" (1914) och "Gustavus Adolphus Magnus" d v s Den Store Gustav Adolf (1916). Titlarna på dessa böcker var ingalunda ironiskt menade. Böckerna i sig själv markerar milstenar längs den väg denne författare tillryggalade från förkrigstidens socialism och antimilitarism till efterkrigsrollen som agitator med ett starkt konservativt budskap inom Sveriges nationella ungdomsförbund.

Hjalmar Brantings helomvändning

Men även om von Melsted och Ossiännilsson var opinionbildare, fanns det män med större makt, som fann anledning att tänka annorlunda före respektive efter den 1 augusti 1914. Låt oss ta del av två citat från socialisten, kapitalisten (med ärvda pengar och eget flervåningshus vid Norrtullsgatan), astronomidocenten, redaktören och riksdagsmannen samt sedermera statsministern med mera, med mera, nationalmonumentet Hjalmar Branting:

"Det arbetande folket i landet, lidande under dyrtid, arbetslöshet och hunger, pålagor av olika slag och ännu i avsaknad av sociala och demokratiska reformer, för vilka de i årtionden kämpat, vänder sig på det bestämdaste mot kraven på ökade militärbördor." (Arbetartågets proklamation i Stockholm 8 februari 1914.)

"Men sedan arbetareklassen världen runt lyckats föra fram sina intressen och önsknings i långt högre grad än man för trekvarts århundrade tillbaka kunde drömma om, känner arbetaren solidaritet med övriga klasser, när det gäller att trygga nationen utåt. Denna känsla hade tagit sig uttryck i att de socialdemokratiska försvarsmotionerna vid årets riksdag, icke avsågo någon nedsättning av vår försvarskraft utan tvärtom." (Referat av talet i Kissa 2 augusti 1914).

Se där en intellektuell helomvändning. Vad som inte kunnat uppnått under trekvarts sekel skedde tydligen under natten mellan den första och andra augusti 1914. Vad Branting — den politiske pragmatikern — innerst inne tänkte vet inte eftervärlden. Däremot är det känt att han i likhet med sina tyska socialdemokratiska partivänner ställde sig bakom den borgerliga regimens politik. Det skedde i Brantings fall genom ett telegrafiskt betygande av lojalitet den 2 augusti 1914 och bekräftades med ett offentligt och ostentativt handslag i andra kammaren mellan Branting och statsminister Hammarskjöld — mannen vars utnämning Branting sex månader tidigare sökt hindra med alla till buds stående politiska medel. En tänkbar svensk Gambetta? Eller låg von Melsted eller någon annan "omvänd intellektuell" närmare till hands? Det lönar sig inte att spekulera i — kriget gick lyckligtvis Sverige förbi.

Ingen tysk Gambetta 1918

Den 11 november 1918 inträdde vapenstillestånd efter första världskriget — "kriget som skulle göra slut på alla krig". Den tyska armén stod ännu i sin helhet på

främmande mark, i Frankrike och i Ryssland. Men den tyska militärledningen insåg att man förr eller senare skulle komma att förlora militärt. Men lät därför meddela politikerna att det var dags att avbryta kriget och i Tyskland hade militären ett sådant inflytande att politikerna fann sig i detta — det fanns ingen tysk Gambetta i november 1918.

Men första världskriget hade ju gjort slut på alla krig. Genom att nationerna sinsemellan blivit så beroende av varandra och kriget innebar så fruktansvärda lidanden för individerna var ju tanken på ett framtida krig absurd. Dessutom var ju tänderna utdragna på den tyska militarismen och ryssarna hade fullt upp att genomföra sin revolution i syfte att åstadkomma det klasslösa bonde- och arbetarsamhället — "Internationalen åt alla lycka bär." (Fast esterna, letterna och en del andra folkgrupper verkar just nu inte sentera denna lycka i önskvärd utsträckning. Ej heller 1940 års befrielse. Folk är då verkligen otacksamma!).

Andra världskriget

"Vi vill mer!" hette ett upprop från ett stort antal uppenbarligen missnöjda och otillfredsställda författare och andra kulturpersonligheter i början av andra världskrigets beredskapsår. Det man ville mer av var inte "internationalens lycka" utan uppoffringar för det nationella försvarets stärkande. En av undertecknarna var den redan för dåtiden mycket kände författaren Wilhelm Moberg, som under krigsåren både hann göra aktiv tjänst som beredskapsman och författa "Rid i natt", vår kanske främsta motståndpropaganda under denna tid. Förvisso någonting

helt annat än vad samme författare sökt framföra som budskap åren dessförinnan, t ex i den antimilitära "Kamrat i vapenrocken" utgiven under pseudonymen "Ville i Momåla". Återigen ett fall av den omvända intellektuella.

Den 13 mars 1940 inträffade något som för de oinitierade åskådarna tedde sig fullständigt obegripligt. Efter en rad av lysande militära framgångar som uppmärksammats av en imponerad omvärld och med angriparen tillbakalagen mot gränsen, accepterade Finland en hård fred med landavträdelser. Skälet var de bedömningar man i det finska högkvarteret gjort om sannolikheten till framgång på sikt. Fältmarskalken Carl-Gustaf Mannerheim var en herre med auktoritet och han förordade fred — även på hårda villkor. En enda politiker grep efter Gambettas mantel — försvarsministern och agrarpolitikern Juho Niukkanen, fastän knappast ensamt ansvarig, mannen som före krigsutbrottet motsatt sig de upprustningskrav militärledningen framfört. Men finnarna är — för att citera Josef Stalin — ett trögt tänkande folk, som man måste slå in vettet i med hammare. Niukkanens appell om fortsatt krig "à outrance" vann i avsaknad på psykiskt lättroliga åhörare ingen anklang.

Slå dövörat till

Av de anförda exemplen framgår att det ingalunda är ovanligt att s k kulturpersonligheter och opinionsbildare förbehåller sig rätten att utan förvarning helt och diametralt byta åsikter. Detta fenomen torde inte vara möjligt — eller ens önskvärt — att hindra. Låt dem ha sin intellektuella frihet att marknadsföra den uppfattning som för tillfället ligger dem om hjärtat.

Vad vi emellertid måste göra är att slå dövörat till åt dessa ombytliga åsiktskolportörer. Vi måste målmedvetet arbeta på att bibehålla vårt nationella försvar på en erforderlig nivå och det betyder till följd av tidigare års nedgångar krav på fortlöpande stärkande. Och skulle vi komma i krig innan våra försvarskrafter hunnit återfå erforderlig styrka, måste vi vara beredda att göra det förnuftiga — men känslomässigt närmast outhärdliga — nämligen dagtinga.

Det är ingalunda ovanligt att s k kulturpersonligheter och opinionsbildare förbehåller sig rätten att helt och diametralt byta åsikter.

Men troligen vill vi ändå försöka att försvara vårt land och troligen kommer det att framträda en ledare, som manar till strid till det yttersta — oavsett konsekvenserna. För detta krävs en särskild personlighet med inslag av närmast religiöst-hysteriska drag. Den som idag skriker "Skit i konsekvenserna — avrusta Sverige ensidigt!" har goda förutsättningar att bli den som i morgon vrålar: "Skit i konsekvenserna — strid till siste man!"

Att under en längre tid konsekvent ha motarbetat försvaret på olika sätt är i detta sammanhang inget hinder liksom inte heller en "humanistiskt-pacifistisk" inställning av typen: "Om Du inte vill fred, så slår jag dig på käften!" Viktiga inslag i personlighetstypen är vidare halstarrigt fasthållande av egna ståndpunkter och en tro på sin egen överlägsna förmåga (eller manifest bristande självkritik) för att utan någon nämnvärd militär utbildning och

erfarenhet (i vederbörandes egna ögon närmast en tillgång) tro sig kallad och skickad att utöva makt över och begripa mer än dem, vars hela liv och strävan gått ut på att förkovra sig i militärens kall — den professionella och kontrollerade utövningen av våld i skepnad av militär makt.

De yttre förutsättningarna i form av ett alltmer försvagat svenskt försvar finns.

Likaså finns det gott om agitatorer för en ytterligare försvagning. Frågan är bara vem av dessa ivriga "ned- och omrustare" som i farans stund skall kasta om åsikt och bli det heroiska motståndets och de yttersta krigsansträngningarnas främsta apostel? Vem skall i farans stund komma att visa sig tanklös och hjärtlös nog för kunna donera dessa sina organ till historiens glasburk?